

ساز و کار تامین امنیت ملی از منظر فقه سیاسی اسلام

پدیدآورنده (ها) : معظمی گودرزی، محمدباقر

میان رشته ای :: نشریه آفاق علوم انسانی :: فروردین ۱۴۰۳ - شماره ۸۴ (جلد سوم)

صفحات : از ۱ تا ۱۰

آدرس ثابت : <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/2141023>

تاریخ دانلود : ۱۴۰۴/۰۷/۱۷

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

- سازو کارهای تأمین امنیت قضایی در نظام سیاسی اسلام از منظر فقه و فقها
- تعاملات مشارکت سیاسی و امنیت ملی از منظر امام خمینی قدس سره
- سطوح امنیت سیاسی و تهدیدات آن در نظام امنیتی اسلام از منظر قرآن و حدیث
- نقش مصلحت در تحقق هم‌گرایی سیاسی و امنیتی جهان اسلام از منظر فقه اهل‌بیت
- کاوشی در برخی مفاهیم مغل امنیت ملی و آسایش عمومی از منظر فقه اسلامی
- تحلیل سیاسی هفته (۱۷) واکاوی عضویت اردن و مراکش در شورای همکاری خلیج فارس از منظر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
- اقتصاد سیاسی و امنیت اقتصادی از منظر اسلام
- تأثیرات اخلاق اجتماعی بر اخلاق کار از منظر اسلام و فلاسفه سیاسی
- امنیت ملی ایران از منظر نخبگان سیاسی: چالش‌ها، قوت‌ها و راهکارها
- تهدید شبکه‌های اجتماعی مجازی برای زیر ساخت‌های حیاتی امنیت ملی (از منظر کارشناسان حوزه سیاسی و رسانه مجازی)

ساز و کار تامین امنیت ملی از منظر فقه سیاسی اسلام

محمد باقر معظمی گودرزی

چکیده

امروزه به تناسب گسترش و اهمیت یافتن واحدهای ملی، تأمین امنیت ملی، مهم‌ترین دغدغه دولت‌ها، حوزه‌های تمدنی، ملت‌ها و جوامع بشری و از موضوعات مطرح در نظریه‌های استراتژیک و رشته مطالعات روابط بین‌الملل است. برای تأمین امنیت ملی، استراتژی‌ها و رهیافت‌های مختلفی از سوی صاحب‌نظران عرصه‌ی مطالعات استراتژیک، امنیت‌پژوهی و روابط بین‌الملل طرح و تئوری‌پردازی گردیده و در کتب و مقالات متعدد به نشر رسیده است. کنشگران عرصه روابط بین‌الملل نیز به طراحی و اجرای استراتژی‌های امنیتی مبادرت ورزیده‌اند. از این‌رو این تحقیق نیز با هدف بررسی ساز و کار تامین امنیت ملی از منظر فقه سیاسی اسلام انجام شده است. در این تحقیق از روش‌های توصیفی - تحلیلی و استنباطی استفاده شده است. و به منظور جمع‌آوری اطلاعات نیز از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی، استفاده شده است. و نتایج تحقیق بیان‌گر این است که امنیت ملی دارای ابعاد متنوع است و برای تامین امنیت ملی با تمام ابعاد و جنبه‌های آن، نیاز به تناسب سازی استراتژی دفاعی- امنیتی با نوع تهدیدات و آسیب‌ها است، و بازدارندگی جدید/ نرم با بهره‌مندی از ابزارهای متناسب با ابعاد مادی و معنوی امنیت ملی، و با مزیت‌ها و قابلیت‌های کاربردی، یک استراتژی کارآمد و مؤثر در عرصه بازدارندگی و تأمین امنیت ملی است.

کلمات کلیدی: امنیت ملی، تهدید، آسیب، فقه سیاسی اسلام.

مقدمه

امروزه به تناسب گسترش و اهمیت یافتن واحدهای ملی، تأمین امنیت ملی، مهم‌ترین دغدغه دولت‌ها، حوزه‌های تمدنی، ملت‌ها و جوامع بشری و از موضوعات مطرح در نظریه‌های استراتژیک و رشته مطالعات روابط بین‌الملل است. برای تأمین امنیت ملی، استراتژی‌ها و رهیافت‌های مختلفی از سوی صاحب‌نظران عرصه‌ی مطالعات استراتژیک، امنیت‌پژوهی و روابط بین‌الملل طرح و تئوری‌پردازی گردیده و در کتب و مقالات متعدد به نشر رسیده است. کنشگران عرصه روابط بین‌الملل نیز به طراحی و اجرای استراتژی‌های امنیتی مبادرت ورزیده‌اند. از این‌رو به همان میزان که امنیت، از مهم‌ترین مقولات اجتماعی انسان و جزو خواسته‌های غریزی جانداران و ناشی از کشش درونی حب ذات در انسان است، توجه به استراتژی‌های تأمین‌کننده امنیت ملی و راهبردهای بازدارنده تهدیدات و رفع‌کننده آسیب‌ها و چالش‌های امنیتی که ریشه در انگیزه‌ی صیانت از خویشتن داشته، نیز جزو اساسی‌ترین مسائل و نیازهای جوامع بشری و واحدهای سیاسی است. زندگی اجتماعی بدون چالش و آفت نیست، رفع آسیب‌ها و دفع خطرات، نیازمند پالایش، مراقبت و تدابیر پیشگیرانه و اتخاذ تدابیر و استراتژی‌های بازدارنده امنیتی است. از این‌رو، جوامع مستقل انسانی در همه مراحل و مراتب زندگی اجتماعی؛ از واحد خانواده تا واحدهای بزرگ‌تر مانند قبیله، و واحد سیاسی یا کشور و در محیط بین‌الملل، نیازمند اتخاذ تدابیر مؤثر جهت تأمین امنیت جامعه و محیطی است که در آن زندگی می‌کنند. یکی از استراتژی‌های نسبتاً جدید برای تأمین امنیت واحدهای سیاسی و جوامع بشری، استراتژی بازدارندگی است. بازدارندگی به مفهوم متداول آن در روابط بین‌الملل، نوعی استراتژی و تدبیر سیاسی- امنیتی برای صیانت و حفاظت واحدهای سیاسی از خطرات و تهدیدات بالقوه است. هدف اساسی از کاربست استراتژی بازدارنده، تأمین امنیت ملی کشورها است. این راهبرد، در رویکردهای متفاوت با روش‌ها و ابزارهای مختلف به تناسب منبع تهدید، قابلیت طرح و کاربرد را دارد. از این‌رو روش‌ها، مؤلفه‌ها و ابزار مؤثر استراتژی بازدارندگی در تأمین امنیت ملی واحدهای سیاسی و یا اجتماعات و گروه‌های انسانی مسأله‌ای است که از زوایای مختلف نیاز به بحث و بررسی دارد. در خصوص موضوع امنیت ملی و فقه سیاسی تحقیقات بسیاری صورت گرفته است. برای مثال رامهر و همکارانش در تحقیقی با موضوع بررسی مفهوم امنیت ملی به معرفی این مفهوم پرداخته‌اند. فاضلی و همکارانش نیز در تحقیقی با عنوان روش تحصیل امنیت در فقه سیاسی اسلام و عمده‌ترین مکاتب امنیتی دیگر، به بیان این‌که فرایند تحصیل امنیت بر اساس آموزه‌های فقه سیاسی اسلام؛ در مقایسه با مکاتب دیگر از چه برجستگی‌هایی برخوردار است، پرداخته‌اند. فصیحی و همکارانش نیز در تحقیقی با موضوع سازوکارهای تأمین امنیت قضایی در نظام سیاسی اسلام از منظر فقه و فقها، عنوان داشته‌اند که فقها به عنوان سکان‌داران اصلی منصب قضاوت به تبع از قرآن و سنت و سیره حضرات معصومین (ع) روی امنیت قضایی، زیاد تکیه کرده‌اند. زیرا سعادت و سلامت جامعه، و برقراری امنیت و عدالت و حفظ حقوق و آزادی و احترام مردم، به قوه قضاییه و کیفیت اجرای آن وابسته است. گیلاسی و همکارانش نیز در تحقیقی با عنوان واکاوی مولفه‌های اثرگذار امنیت ملی بر حکمرانی ایرانی-

اسلامی، بیان داشته‌اند که امنیت اساسی‌ترین نیاز جوامع بشری و کار ویژه اصلی آن ساخت جامعه‌ای عاری از تهدید است. و فقدان امنیت منجر به فروپاشی بنیان‌های نظام سیاسی و اخلاق در فرایندهای کنشگری است و هرملتی برای بقاء و تداوم حیات، نیاز به امنیت ملی دارد. در کنار منابع داخلی مورد اشاره منابع بسیاری به خصوص مقالات، نیز موضوع موردنظر را به بحث گذاشته‌اند. که از این نظر می‌توان به تحقیقی که توسط کودل و همکارانش با عنوان استراتژی‌های امنیت ملی: امنیت از چه چیزی، برای چه کسی و با چه ابزاری انجام شده است، اشاره کرد. که در این تحقیق بیان داشته‌اند که کشورها در حال تجدید نظر در استراتژی‌های امنیت ملی موجود، از جمله استراتژی‌هایی که امنیت داخلی یا امنیت داخلی را پوشش می‌دهند، هستند. به طور کلی می‌توان گفت که امنیت ملی و به تبع آن دفاع و بازدارندگی، مفهوم و ابعاد گسترده‌ای را شامل می‌شوند و راهبردهای بازدارنده و دفاعی نیز بر مبنای مفاهیم نوین، منابع، ابزارها و روش‌های جدید قابلیت تحول شکلی و محتوایی می‌یابند تا کار ویژه بازدارندگی و تأمین امنیت ملی بر شالوده متقن، اطمینان‌بخش و سازگار با شرایط زمان استوار گردد. لذا لازم است به ابعاد وسیع و جنبه‌های مادی و ارزشی امنیت ملی، توجه شود و از آن صیانت گردد. به عبارت دیگر مقوله‌ی امنیت ملی موضوعی بسیار مهم است که نظریه‌پردازی در این عرصه با تأکید بر مبانی فقه سیاسی و آموزه‌های اسلامی، ایده‌ای نو، جذاب و موردنیاز است. لذا در این تحقیق به دنبال آن هستیم که سازوکارهای تأمین امنیت ملی از منظر فقه سیاسی اسلام را بیان نماییم.

روش تحقیق

در این تحقیق از روش‌های توصیفی - تحلیلی و استنباطی استفاده شده است. که در روش توصیفی - تحلیلی با جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات، مسأله‌ی اصلی تحقیق به صورت روشن توصیف، گزارش و مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. و در روش استنباطی، استفاده از منابع فقهی به شیوه متداول آن، که در دانش فقه مروج است با رعایت اصول و فنون استنباط در خصوص مسائل مربوط به فقه سیاسی مطرح در این تحقیق مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین در این تحقیق به منظور جمع‌آوری اطلاعات، از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی، استفاده شده است.

یافته‌ها

از آن‌جا که چالش‌های فراروی امنیت ملی یک واحد سیاسی را می‌توان به دو بخش مجزای تهدیدات بیرونی و آسیب‌های درونی دسته‌بندی کرد، چالش‌ها و تهدیدات بیرونی فراروی امنیت ملی با توجه به ماهیت و ابعاد امنیت ملی به تهدیدات نظامی، تهدیدات سیاسی- اجتماعی، و تهدیدات فرهنگی- ارزشی تفکیک و دسته‌بندی می‌گردد، بر اساس همین تفکیک، به بررسی و معرفی مؤلفه‌ها، روش‌ها، و ابزارهای استراتژی بازدارندگی نرم از منظر فقه سیاسی و آموزه‌های اسلامی، پرداخته می‌شود. از سویی با رشد فزاینده مناقشات و شکننده‌تر شدن مناسبات و تحولات داخلی کشورها، و افزایش بی‌ثباتی‌های داخلی که منجر به مخدوش و

به خطر افتادن امنیت ملی کشورها می‌گردد و با پیچیده‌تر شدن مداخلات خارجی در امور کشورهای هدف، و با ترویج فعالیت‌های مخرب و براندازی علیه دولت‌های مستقل، امنیت ملی کشورها بیش از گذشته در معرض تهدیدات گوناگون قرار گرفته و بیش از هر زمانی امنیت ملی کشورها به جای خطر تهاجم نظامی از ناحیه چالش‌ها و آسیب‌های درونی تهدید می‌گردند. امروزه علاوه بر تهاجم نظامی، توطئه‌های پیچیده استخباراتی، عملیات پنهان سیاسی و جنگ روانی، از ابزارهای رایج تهدید علیه امنیت ملی واحدهای سیاسی به شمار می‌رود. بنابراین با درک این میزان از رشد، در عرصه تهدیدات نرم و با گسترش موارد و ابزار تهاجم فرهنگی و جنگ نرم آن‌چه برای حفظ امنیت ملی لازم است چیزی فراتر از توان نظامی و ظرفیت‌های فرهنگی است. لذا علاوه بر بهره‌گیری مطلوب از تمام ظرفیت‌ها و توان قدرت ملی، بکارگیری شیوه‌ها و استراتژی مناسب نیز ضرورت دارد. و دستیابی به امنیت ملی، تنها از طریق قدرت نظامی ناشی تصوری خام است که از عدم درک پیچیدگی روابط و ابزارهای سیاست‌ورزی جهان امروز ریشه می‌گیرد. گاهی ممکن است امنیت ملی یک کشور، از راه نظامی و قدرت سخت مورد تهدید دشمن خارجی قرار گیرد، که در این فرض رایج‌ترین روش بازدارنده و دفاعی آن است که با قدرت نظامی با آن مقابله شود. اما گاهی ممکن است امنیت ملی یک واحد سیاسی و یا یک ملت از نظر فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و یا با شیوهی دامن زدن به اختلافات داخلی و فشار آوردن روی گسل‌های اجتماعی و یا از راه دامن زدن به منازعات درونی و مانند آن، امنیت ملی و ثبات داخلی یک کشور تهدید شود، که در این صورت ابزار مقابله با آن، الزاماً سخت‌افزاری نبوده و گاهی از توان قدرت نظامی نیز فراتر است. چنان‌که تاریخ و تجربه بشری نشان می‌دهد، نظام‌های مختلف سیاسی در جهان به انقراض و نابودی رفته است که به رغم قدرت نظامی، چون آمادگی، اراده و توان مقابله با آسیب‌های درونی، چالش‌های فرهنگی و تهاجم نرم را نداشته، از پا درآمده‌اند. لذا ابعاد مختلف داخلی و خارجی و جنبه‌های گوناگون مادی و ارزشی، نظامی و فرهنگی امنیت ملی باید به مثابه نقاط مختلف تشکیل دهنده‌ی یک خط واحد و به هم پیوسته در نظر گرفته شود که اگر در نقطه‌ای از این خط ممتد، امنیت ملی، با خطر مواجه شد، این مخاطره بر سایر نقاط، بدون تأثیر پنداشته نشود.

الف: بازدارندگی نرم و تهدیدات سخت (نظامی) از منظر فقه سیاسی

تهدیدات نظامی از بارزترین انواع تهدید است که دارای پیشینه تاریخی است. ویژگی برجسته این نوع تهدیدات در استفاده از زور است که در ذیل عناوین تخصصی منازعه و جنگ از آن یاد می‌شود. تهدیدات نظامی در گفتمان سنتی امنیت کاربرد دارد. در رویکرد سنتی، اولاً امنیت با افزایش توان نظامی فهم می‌شود. ثانیاً روابط بین بازیگران به بازی با حاصل جمع صفر تبدیل می‌شود که در آن تلاش برای افزایش منافع بدون کاهش در منافع دیگران متصور نیست. ثالثاً این اصل یک قاعده پذیرفته شده است که برای افزایش منافع خود باید به سرکوب دیگران همت گذاشت، و الا دیگران چنین خواهند کرد.^۱

^۱ اصغر، افتخاری، روش و نظریه در امنیت‌پژوهی، ۱۳۸۵، ص ۱۶۷.

در گفتمان سنتی امنیت و در رهیافت بازدارندگی کلاسیک، بازدارندگی همواره در برابر تهدید متصور است. از سویی عوامل نقض امنیت ملی کشورها به دو دسته داخلی و خارجی دسته‌بندی می‌گردد، عامل عمده تهدید امنیت ملی، تهدیدات خارجی هستند. هرگاه تهدیدات متوجه منافع غیرنازل و منافع حیاتی یک ملت گردد موجب جواز عقلانی جنگ می‌گردد. با این وجود باید گفت که گرچه تهدیدات نظامی از بارزترین انواع تهدیدات است اما همان‌گونه که آرایش نظامی برای دفاع از حاکمیت ملی و حفاظت از منافع حیاتی، متأثر از محیط خارجی و عوامل مرتبط با آن است، اتخاذ تدابیر امنیتی و بازدارنده نیز متأثر از محیط امنیتی و شرایط یا خصوصیات چالش‌گران امنیت است. یعنی همان‌گونه که از ویژگی‌های محیط امنیتی جدید، متغیر بودن و سیالیت ساختار و توزیع قدرت است، به گونه‌ای که امروزه نوعی از انتشار قدرت مشاهده می‌گردد. عدم کارایی ابزارهای نظامی و متدهای بازدارندگی کلاسیک در برابر تهدیدات و چالش‌های جدید امنیت ملی نیز از واقعیت‌های جهان امروز است. به خصوص این‌که تکثر بازیگران نوظهور دولتی و غیردولتی ناشی از تحولات ژئوپلیتیکی و یا در اثر پیامدهای منفی بحران‌های مزمین و یا در اثر شیوه‌های استعمار نو، چنان‌که توازن خطر را به جای توازن قدرت میان رقبای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای ایجاد نموده است،^۱ ضرورت استفاده از شیوه‌ها و راهبردهای جدید بازدارندگی را نیز آشکار ساخته است.

سرشت تهدیدات نظامی، استفاده از زور برای دستیابی به اهداف بازیگر است، در نگاه سنتی، امنیت نیز با افزایش توان نظامی فهم می‌شود. لذا روابط بین بازیگران نیز در این رویکرد به بازی با حاصل جمع صفر تبدیل می‌شود که در آن با اصالت دادن به اقدام پیش‌دستانه، تلاش برای افزایش منافع از راه کاهش منافع دیگران مطرح است.^۲ در رهیافت جدید امنیت و بر اساس بازدارندگی نرم در کنار ملاحظات نظامی به ابعاد نوینی چون سیاست، اقتصاد و فرهنگ نیز توجه می‌شود. چنان‌که برخی پژوهشگران امنیت مطرح کرده‌اند، با طرح گفتمان ایجابی امنیت، زمینه باز تعریف مقوله تهدید نظامی فراهم می‌شود و تلاش می‌شود که اولویت سیاست‌های مبتنی بر قدرت نظامی، نقد و تعدیل شود. ثانیاً بازی سیاست به بازی با حاصل جمع مثبت تبدیل می‌شود. که در آن صورت استفاده از زور به حداقل می‌رسد، ثالثاً ایده منافع مشترک که تداعی‌کننده همکاری تا جنگ و تعارض است، شیوع و کاربرد بیشتری می‌یابد، به این ترتیب تهدیدات نظامی به حاشیه معادلات امنیتی رانده شده از حساسیت آن‌ها کاسته می‌شود.^۳

به هر حال تهدیدات نظامی با مسأله امنیت نظامی رابطه نزدیک دارد، در فقه سیاسی دفع تهدیدات نظامی در ابواب جهاد و مرابطه و حتی امر به معروف و نهی از منکر مورد بحث قرار می‌گیرد، بخش مهم بحث امنیت نظامی، به خود نیروهای مسلح مربوط می‌شود، که حراست و حفاظت از کیان اسلامی را برعهده دارند. با وجود ارائه نظریه‌های مختلف از جمله روش‌های بازدارنده نرم درباره امنیت ملی، اما هنوز هم امنیت نظامی

^۱ حسین، سلامی، مدیریت راهبردی صحنه جنگ، ۱۳۸۷.

^۲ اصغر، افتخاری، روش و نظریه در امنیت پژوهی، ۱۳۸۵، ص ۱۶۷.

^۳ اصغر، افتخاری، همان.

نقش مؤثر و بارزی در تأمین امنیت ملی دارد که در فقه سیاسی نیز به این مقوله تأکید گردیده است. مجموع تدابیر نرم افزاری مورد توجه در فقه سیاسی جهت دفع تهدیدات نظامی مهاجم بالقوه و صیانت از کیان اسلامی و تأمین امنیت جامعه و نظام سیاسی به دو دسته قابل دسته‌بندی و ساماندهی است که عبارتند از:

۱. آمادگی‌های بازدارنده.

۲. اقدامات و روش‌های بازدارنده.

ب: آموزه‌های نرم بازدارنده در فقه سیاسی اسلام

در فقه سیاسی احکام و دستوراتی وجود دارد که حاکی از سیاست ترغیبی عمیق و مستمر برای حفظ و تقویت آمادگی‌های دفاعی در سطح جامعه است، و سازماندهی نیروهای مسلح بر اساس ارزش‌های اخلاقی و انسانی است. این مجموعه دستورات فقهی از منظر امنیتی کاربرد بسیار مهمی دارند و در برابر تهدیدات مهاجم بالقوه جنبه بازدارندگی خواهد داشت و در عین حال برخی جنبه‌های آن جزو روش‌ها و سیاست‌های بازدارندگی نرم در فقه سیاسی نیز محسوب می‌گردد.

ج: روش‌ها و سیاست‌های نرم بازدارنده در فقه سیاسی اسلام

استراتژی بازدارندگی نوین یا نرم، اغلب با ابزار غیرنظامی و اقدامات نرم افزاری و یا ترکیبی از هر دو قابل تحقق است. برخلاف استراتژی کلاسیک بازدارندگی که بر ابزارهای قدرت سخت تکیه داشت، بازدارندگی نوین از ابزارهای قدرت نرم بیشترین بهره را می‌برد.

امروزه بسیاری از آگاهان مسائل استراتژیک، تقریباً بر اهمیت تأمین امنیت و صلح که از اهداف بازدارندگی است از راه توسل به ابزارهای قدرت نرم اذعان دارند. و معترف هستند که ممکن است در آینده بتوانیم با بهبود روش‌های دیپلماسی، ارتباطات، مدیریت بحران و رفع بحران، با بسط مفهوم منافع شخصی و با گسترش حقوق بین‌الملل و ایجاد موانع اخلاقی، با آموزش مدیریت نیروی نظامی و کنترل تسلیحات، و با تقویت همکاری‌ها در قالب سازمان‌های بین‌المللی و تجارت جهانی بتوان صلح را پیش برد.^۱ به دنبال این اعتراف و در پاسخ به مخالفان این دیدگاه، تأکید دارند که این موارد راه کارهای ساده لوحانه برای حل مسأله جنگ نمی باشد، بلکه گام‌های عملی است که باعث کاهش و یا محدود کردن جنگ و ویرانی می‌گردد.

سیاست تنش‌زدایی، دیپلماسی عمومی و رویکردهای فرهنگی در عرصه روابط بین‌الملل و برخی ابزارهای اقتصادی مانند آنچه در فقه سیاسی اسلام تحت عنوان تألیف قلوب مطرح است، همه جزو ابزارها و سیاست‌های مؤثر قدرت نرم هستند که خوشبختانه در اسلام بیش از همه مورد توجه قرار گرفته‌اند.

^۱ جان بیلیس، استراتژی در جهان معاصر، ۱۳۸۲، ص: ۱۲۵.

د: بازدارندگی نرم و تهدیدات نرم از منظر فقه سیاسی

تهدیدات نرم، دارای ابعاد و جلوه‌های مختلفی است که شامل جلوه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی می‌گردد، هرگاه یکی از آن‌ها یا ترکیبی از جلوه‌های یاد شده متوجه یک جامعه و نظام سیاسی گردد می‌تواند امنیت و ثبات را در جامعه و نظام دچار تهدید و چالش نماید، این نوع تهاجم بیشتر با نفوذ و سلطه و سیطره واحد چالش‌گر بر مقدرات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، و مناسبات اقتصادی یک نظام سیاسی مستقل صورت می‌گیرد، لذا در فقه سیاسی در بحث نفی سلطه کفار نیز، همه انواع و اقسام سلطه مردود دانسته شده است.

ه. مؤلفه‌های بازدارندگی نرم و آسیب‌های امنیت ملی

آسیب‌های امنیت ملی همزاد با چالش‌های داخلی سیستم و از جنس مشکلات امنیت داخلی است که به دلیل ارتباط و پیوست عمیق این دو نوع امنیت و تاثیرات همسان آن‌ها بر سرنوشت امنیت یک واحد سیاسی، جزو مسائل مهم امنیت ملی و از موضوعات بازدارندگی نرم است.

آسیب‌پذیری‌ها به مثابه‌ی وجهه داخلی چالش‌های امنیتی است که سهم زیادی نیز در ناامنی‌ها در سطح ملی ایفا می‌نماید. به خصوص در کشورهای جهان سومی که اولاً؛ تعریف و تفسیر امنیت در قالب‌های داخلی و با توجه به ثبات داخلی قرار می‌گیرد. ثانیاً؛ خطرات و چالش‌ها که عنصر اصلی و تقویت‌کننده امنیت است بیشتر درونی و متوجه ثبات و ماندگاری رژیم‌هاست. به گفته باری بوزان: تفکیک تهدیدها از آسیب‌پذیری‌ها، گویای تقسیم مهمی در سیاست امنیتی است، به عبارت دیگر سیاست امنیت ملی می‌تواند روی مسائل داخلی متمرکز بوده و در پی کاهش آسیب‌پذیری‌های دولت باشد.^۱ در نتیجه برای تأمین امنیت ملی، توجه به آسیب‌پذیری داخلی کشورهای جهان سومی، بیش از تهدیدات خارجی آنان حائز اهمیت است.

این حقیقت تا جایی مورد تأکید است که برخی علت اصلی جنگ‌ها و اختلافات در کشورهای جهان سومی را نیز، عوامل داخلی و درونی آن‌ها می‌داند. که در نتیجه، به جای تهدید از دشمن خارجی، عواملی مانند تضاد مذهبی، افراط و تعصب در نژادگرایی و میزان توانایی یا ضعف حکومت مرکزی، از جمله عوامل اصلی در جنگ‌ها و ناامنی‌های کشورهای جهان سومی به شمار می‌روند.^۲

برخی پژوهش‌ها که به چند دسته‌ی عمده از آسیب‌های درونی متمرکز شده‌است؛ ابتدا منابع تهدید برای امنیت ملی یک کشور را در دو حوزه، قابل شناسایی دانسته‌اند که عبارتند از:

- تهدیدات داخلی؛
- تهدیدات خارجی.

^۱ باری، بوزان، مردم، دولت‌ها و هراس، ۱۳۷۸، ص: ۱۳۶.

^۲ علی، ربیعی، مطالعات امنیت ملی، ۱۳۸۴، ص: ۱۷۰-۱۷۳.

سپس تهدیدات داخلی را به امنیت داخلی مربوط دانسته که ناشی از اقداماتی است نظیر فساد سیاسی، و رفتار جنایی هستند^۱.

و: راهکارهای داخلی امنیت ملی

به لحاظ منطق امنیتی، دو دسته چالش فراروی امنیت وجود دارد. یک دسته مربوط به چالش‌های داخلی و درونی سیستم است که از آن به آسیب‌های امنیت یاد می‌شود و دسته دیگر مربوط به چالش‌های بیرونی و خارج از سیستم و بیرون از موضوع و مرجع امنیت است که از آن‌ها به تهدیدات امنیتی یاد می‌شود. به همین تناسب، امنیت داخلی ریشه در آسیب‌های امنیتی دارد.

امنیت داخلی بیشتر ناظر بر چالش‌ها و مسائل درونی موضوع و مرجع امنیت با رویکرد آسیب‌های درونی آن است، حال، این مرجع امنیت، ممکن است شهروندان جامعه و یا کل کشور و دولت ملی باشند. اگر مرجع امنیت را سازمان حکومت در نظر بگیریم، آن‌گاه یکی از حوزه‌های امنیت داخلی، چالش‌های ناشی از گسل‌های اجتماعی و نژادی، بحران مشروعیت و یا فعالیت تخریبی گروه‌های داخلی خواهد بود که اقتدار حکومت را پذیرا نیستند.

اگر از مرجع امنیت، ملت و شهروندان در نظر باشد، که با اطلاق کشور و دولت ملی تناسب دارد، حوزه امنیت داخلی و مطالعات امنیتی مبتنی بر آسیب‌های درونی نیز گسترده گردیده شامل همه آسیب‌های امنیتی در همه ابعاد اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، و نظامی در سطح نزدیک به امنیت ملی خواهد شد. در واقع عمده چالش‌های امنیت ملی در بعد داخلی یا آسیب‌های امنیت داخلی عبارتند از: اختلاف و منازعات قومی و جنگ‌های داخلی مخالفان نظام سیاسی، تشدید سهم‌خواهی خشونت‌بار در ساختار سیاسی که ریشه در توسعه‌نیافتگی سیاسی و استبداد حاکمان دارد، بی‌ثباتی‌ها و بحران‌های ناشی از بحران مشروعیت و بحران‌های ناشی از ناکارآمدی نهاد سیاسی، تشدید شکاف‌های طبقاتی تبعیض و تعصب توأم با دوگانگی‌های اقتصادی ناشی از توسعه نیافتگی یا توسعه نامتوازن، تروریسم و اقتصاد جرمی و مواردی از این دست است.^۲

بحث و نتایج

نتایج بررسی‌های صورت گرفته در این تحقیق بیان‌گر این است که مهم‌ترین دغدغه دولت‌های ملی و واحدهای سیاسی، تلاش برای حفظ امنیت و مقابله با تهدیدات و آسیب‌های امنیتی متنوع است که حیات و بقا و یا توسعه و پیشرفت‌شان را از بیرون مرزها و یا درون جامعه به مخاطره می‌اندازد. از این رو معمولی‌ترین تدبیر تقویت مولفه‌های قدرت درونی و ارتقای بنیه دفاعی از اهم اولویت‌های سیاست‌گذاری دولت‌ها به شمار می‌رود. و اتخاذ استراتژی‌های بازدارنده و سیاست‌های دفاعی در هر دولت، برنامه جامع و مشی کلان

^۱ گروه مطالعاتی دانشکده امنیت ملی، تهدید نرم و راهبردهای مقابله، ۱۳۸۸: ۲۰.

^۲ احمدی، حمید، دموکراسی انجمنی و ثبات سیاسی در جوامع ناهمگون، ۱۳۸۵ش، ص: ۱۳۴-۱۳۶.

عملیاتی در جهت تحقق چنین اهدافی است. امنیت ملی دارای ابعاد متنوع است و برای تأمین امنیت ملی با تمام ابعاد و جنبه‌های آن، نیاز به تناسب‌سازی استراتژی دفاعی - امنیتی با نوع تهدیدات و آسیب‌ها است، لذا بازدارندگی جدید/ نرم با بهره‌مندی از ابزارهای متناسب با ابعاد مادی و معنوی امنیت ملی، و با مزیت‌ها و قابلیت‌های کاربردی، یک استراتژی کارآمد و مؤثر در عرصه بازدارندگی و تأمین امنیت ملی است. در واقع با توجه به تحول ماهوی تهدیدات که از سخت نظامی به سوی تهدیدات نرم و تهاجم فرهنگی تغییر و افزایش یافته است، و با توجه به افزایش و اهمیت یافتن چالش‌ها و خطرات ناشی از آسیب‌های درونی و داخلی امنیت ملی به نسبت تهدیدات بیرونی، می‌توان نتیجه گرفت که استراتژی کارا تر برای تأمین امنیت ملی در عصر کنونی، استراتژی بازدارندگی نرم است. و این استراتژی به دلیل اینکه از ابزارها، مؤلفه‌ها و روش‌های متنوع نرم افزاری برخوردار است می‌تواند در برابر بسیاری از چالش‌های داخلی و خارجی امنیت ملی، نقش بازدارندگی را ایفا نموده و از ابعاد مادی و معنوی امنیت ملی صیانت نموده و باعث تأمین و استقرار امنیت ملی گردد. همچنین استراتژی بازدارندگی جدید/نرم، برخلاف استراتژی بازدارندگی کلاسیک/سخت، توان رفع آسیب‌های درونی محل امنیت ملی و رفع ضعف‌های داخلی و توان تقویت ساخت درونی یک واحد سیاسی را نیز دارد. همچنین استراتژی بازدارندگی نرم، با تحت پوشش قراردادن عناصر و اهداف معنوی و فرهنگی امنیت ملی، در مقابله با تهاجم فرهنگی و تهدیدات غیرنظامی نیز می‌تواند از منافع و ارزش‌های معنوی یک ملت صیانت نموده و مانع از به فعلیت رسیدن آسیب‌ها و تهدیدات امنیتی با صبغه نرم و فرهنگی در سطح ملی گردد. در واقع استراتژی بازدارندگی نرم با استفاده از ابزارهای متناسب با عناصر و ابعاد مادی و معنوی امنیت ملی، می‌تواند از منافع و ارزش‌های ملی صیانت نموده و مانع از بروز جنگ و تهاجم و به فعلیت رسیدن آسیب‌ها و چالش‌های امنیت ملی گردد. از سویی فقه سیاسی اسلام، توانایی و ظرفیت لازم را دارد تا متناسب با گسترش روابط بین‌الملل و همگام با پیچیده‌تر شدن آن، در این عرصه نیز کارایی داشته باشد. یعنی به رغم ناکارآمد شدن برخی نظریه‌های موجود و افزایش تهدیدات ناشی از جنگ افزارهای کشتار جمعی و دیگر تهدیدات جدید، امکان کشف و طراحی الگوی نسبتاً منسجم و کارآمد جهت توضیح سیستماتیک و روش‌مند روابط و تنظیم مناسبات امت و یا کشورهای اسلامی با سایر بازیگران عرصه بین‌المللی، از منابع فقه سیاسی وجود دارد. به طوری که جامع‌ترین متدهای بازدارندگی و سیاست‌های دفاعی را جهت رفع یا کاهش تهدیدات منازعه و جنگ، بر اساس موازین و مبانی صحیح فقه سیاسی می‌توان عرضه نمود.

پیشنهادها

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده از تحقیق حاضر پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

✓ آشنا کردن مسئولین امنیتی کشور مخصوصاً مدرسین دانشگاه‌های مرتبط با اصول و مبانی امنیت از دیدگاه فقه سیاسی اسلام و پیدا کردن مهارت لازم جهت به کارگیری آن.

- ✓ استفاده کاربردی از دیدگاه‌ها و نظریه‌های فقهای اسلام در امور مختلف امنیتی و حکومتی در جهت افزایش امنیت عمومی جامعه.
- ✓ فرهنگ‌سازی در راستای افزایش همیاری و همبستگی به منظور افزایش امنیت در جامعه در مقابل تهدیدهای خارجی.

منابع

- ادیب نیا، مجید، (۱۴۰۰). حکمرانی امنیت ملی در ایران، اولین همایش بین‌المللی حکمرانی و کشورداری در ایران، تهران.
- رامهر، ایرج، (۱۳۸۵)، بررسی مفهوم امنیت ملی.
- زرگر، علیرضا و پازوکیان، اسداله، (۱۳۹۸)، واکاوی و تحلیل امنیت و مولفه‌های آن در فقه سیاسی اسلام، نشریه امنیت‌پژوهی، ۹۷-۱۲۹.
- فاضلی، میرزااحسین، (۱۳۹۹)، روش تحصیل امنیت در فقه سیاسی اسلام و عمده‌ترین مکاتب امنیتی دیگر. فصیحی، محمدحسن، (۱۳۹۹)، سازو کارهای تامین امنیت قضایی در نظام سیاسی اسلام از منظر فقه و فقها.
- گیلاسی، حامد و حکیم، محمدعلی، (۱۴۰۰)، واکاوی مولفه‌های اثرگذار امنیت ملی بر حکمرانی ایرانی- اسلامی، دومین همایش سراسری پیشران‌ها و تهدیدهای فراروی انقلاب اسلامی در گام دوم، تهران.
- الهامی، امیرحسین و گودرزی، عباس، (۱۴۰۱)، مروری بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در بستر ژئوپلیتیک، سومین کنفرانس ملی مدیریت، روان شناسی و علوم رفتاری، تهران.
- Caudle, S. L. (2009). National security strategies: security from what, for whom, and by what means. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*, 6(۱).